

KLAUS LANGE, VERSUCH ÜBER SÜDOSTEUROPÄISCHEN POLITIK.

Studien zum Problem des historischen Subjekts in der politischen Theorie. Verlag Dr. Dr. Rudolf Trofenik, München 1979, VII, 522 S. = Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, Bd. 33.

Postoji stanovita njemačka znanstvena tradicija koja teži za tim da jugoistočnu Evropu prikazuje kao jednu cjelinu. Pod pojmom »Südosteuropa«, osim Balkanskog poluotoka, podrazumijeva historijsku Ugarsku i dunavske kneževine, tj. Slovačku (u povijesnim istraživanjima samo za razdoblje do 1918), Mađarsku, Rumunjsku, Jugoslaviju, Albaniju, Bugarsku, Grčku i evropski dio Turske.¹ Autor ove knjige, inače poznat kao politolog i stručnjak za albansku povijest, pokušava da s politološkog gledišta složi najvažnije političke programe koji su nastali u novije vrijeme na ovom području u jednu smisaonu cjelinu, da bi zatim iz nje izveo određene aspekte koji su mu potrebni za utvrđivanje »specifičnog političko-teorijskog identiteta jugoistočno-evropskog prostora« (str. I). Na koncu uspijeva da mnoge zajedničke crte identificira kao »nacionalizam« ili značajke prelaznog društva (Übergangsgesellschaft), a sve to, dakako, ne pokazujući nikakve osnove za traženu definiciju.

Mnogi razlozi doista govore za to da se »Südosteuropa« shvati s gledišta tzv. regional studies kao jedna cjelina, no takvo poimanje ne bi smjelo preuzeti funkciju ideološkog usmjerenja, kao što je, na primjer, slučaj kod Emanuela Turczynskog koji je u knjizi »Konfession und Nation«, Düsseldorf 1976, izostavio za ovu problematiku inače tako važne Rusine s obrazloženjem da se oni ne uklapaju u jugoistok Evrope.² Lange nastavlja tradicionalnu upotrebu ovoga izrazito njemačkog i austrijskog pojma kojemu osnova leži i u namjeri da se za sebe stvori jedan znanstveni rezervat s isključivom kompetencijom.

Time ne želimo poreći važnost usporednih istraživanja. Uspoređivanje omogućuje da se mnoge povijesne pojave točnije definiraju i bolje rastumače.³ Zato je takav postupak važan i vrijedan svake pažnje. Kao preduvjet za svoj postupak služi Langeu »najmanji zajednički nazivnik« koji u njegovu razlaganju glasi: »Sve relevantne postavke političke teorije, kako su se one razvijale od početka 19. stoljeća u jugoistočnoj Evropi, mogu se shvatiti kao pokušaji nadvladavanja protivnosti između političkog sistema i društva« (str. I). Takva tvrdnja sadrži u sebi mnoštvo preduvjeta, pa bi trebalo točno odrediti što u konkretnom povijesnom slučaju znači i jest »politički sistem«, a što »društvo«.

Langeova je knjiga neka vrsta pokušaja sinteze povijesti nacionalnih ideologija na području današnje Jugoslavije, Rumunjske, Bugarske, Albanije i Grčke. Prema njemu, »politička teorija« u jugoistočnoj Evropi razlikuje se od političke teorije i filozofije u Zapadnoj Evropi (npr. Hobbesa, Hegela ili Marxa) po tome što — osim u »marksističkim varijantama« (str. 9) — uglavnom nema »gotovo ničega [...] što bi se moglo označiti kao razrađen teoretski sistem«. Osim toga, on primjećuje da mu nije uspjelo naći pokušaj izlaganja povijesnih zakonitosti: »A i ondje gdje se govori o historijskim subjektima, npr. 'nacijama' različitih preporodnih koncepata, nema nekog teoretskog fundiranja« (9). Lange prenosi današnje

¹ Usp. Klaus-Detlev Grothusen, Südosteuropa und Südosteuropa-Forschung. Osteuropa in Geschichte und Gegenwart. Köln 1977, 408—426; Wolfgang Kessler, Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, München 1981, 15.

² Usp. Gotthold Rhode i Südosteuropa Mitteilungen 19, 1979, sv. 1, 82.

³ Problemi metodologije povijesne znanosti Langeu su očevidno nepoznati. Povijest mu je samo sredstvo za argumentaciju, a ne predmet istraživanja.

zahtjeve za teoriju politike na povijest, a kako ne poznaje prilike, to su mu i preduvjeti i rezultati krivi. Postoji, na primjer, u hrvatskom preporodnom pokretu više teoretskih osnova, a isto to važi i za Karadžića, Garašanina i druge koji Langeu nisu poznati, iako se o njima dosta govori i u njemačkoj znanstvenoj literaturi kao i u publicistici na njemačkom jeziku. Kada skicira povijesni okvir situacije u jugoistočnoj Evropi u prvoj polovici 19. stoljeća (14—72), autor opisuje samo Osmansko carstvo i Erdelj (Transilvaniju), ne ulazeći uopće u problematiku Ugarske i Hrvatske.

Mora se uzeti u obzir da je autor svoju knjigu i sam označio kao »pokušaj«, što dakako ne može biti izgovor za nepouzdanost i neispravnost podataka na kojima svoju teoriju gradi. On sam dopušta (12) da se njegovu izboru može pristupiti kritički, ali takva koncesija ne bi smjela biti izgovor za jedan nekritički pristup izvorima i literaturi s njegove strane. Lange se predstavlja kao protivnik krivih slika o povijesti (15), ali istovremeno, s izuzetkom Albanije, i sam gradi svoj sastavak na takvom temelju. Za Bugarsku, Grčku, Jugoslaviju i Rumunjsku čini se njegov izbor literature i izvora sasvim slučajnim. Uzmimo, na primjer, u obzir samo ona poglavlja koja se tiču neposredno Hrvatske: »Ilirizam« (str. 74—85), »Uz problematiku 'jugoslavenske ideje'« (151—166) i »Teoretska koncepcija Hrvatske Seljačke Stranke« (151—166).

»Ilirizam«, o kojem se raspravlja u okviru poglavlja »Argumentacijski modeli romantičarskih nacionalizama« (Argumentationsmodelle romantischer Nationalismen), vrijedi za Langea kao »romantičarski kulturni pokret čija je pojava prvotno bila ograničena na 'Ilirske provincije' koje su 1809. dospjele [!] pod Napoleonovu vlast« (74). Za autora su Ilirske provincije bile prva »južnoslavenska tvorevina slična državici« (»ein südslawisches staatsähnliches Gebilde«) u kojoj su Južni Slaveni u velikoj mjeri posjedovali samostalnost.⁴ »Tri hrvatske varmeđe« iz Rakovčeva »Malog katekizma« njemu su »tri hrvatske župe« (»drei kroatische Pfarrgemeinden«), a u daljem tekstu pokazuje da za temeljitu analizu ne poznaje dovoljno hrvatski jezik. Kao glavni izvor služi (78 i d.) mu tobožnja diskusija između Jurja Matića Šporera i Kopitara (ime kojega dosljedno piše Kapitar), o kojoj Šporer piše u svojim memoarima, a kojim se Lange poslužio prema izzacima iz »Antologije jugoslavenske misli« Viktora Novaka (Beograd 1930). Šporer je za Langea »najznamenitiji predstavnik ilirizma« (460), dok grofa Janka Draškovića i Derkosa, te najistaknutije programske pisce iz prve faze hrvatskoga narodnog preporoda, ne spominje ni jednom jedinom riječju. Lange se poslužio samo jednim jedinim izvorom — Novakovom antologijom s njezinom izrazitom jugoslavensko-centralističkom tendencijom stare Jugoslavije, dok se kao literaturom nije koristio ni jednim djelom koje se temeljitije bavi hrvatskom poviješću. Nisu mu, npr., poznati ni radovi Pilara, Šidaka, Behschnitta ili Köhlera na njemačkom jeziku,⁵ a ni izdanja izvora Ježića, Fanceva ili Ravlića.⁶ Povijesna stvarnost te društvena i politička

⁴ Usp. Kessler, n. d., 49, 205; Walter Markov, Die illyrische Paradoxie, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 25, 1972, 587—590.

⁵ L. v. Sü d l a n d [Ivo Pilar], Die südslawische Frage und der Weltkrieg. Wien 1918; Georg Kö h l e r, Beiträge zur Ideologie der kroatischen Frage, München 1941; Jaroslav Š i d a k, Der Illyrismus — Ideen und Probleme. *L'udovít Štúr und die slawische Wechselfeitigkei*t, Bratislava 1969, 61—89; isti, Die jugoslawische Idee in der kroatischen Politik bis zum Ersten Weltkrieg. *Donauraum — gestern, heute, morgen*, Wien 1967, 93—111; Wolf-Dietrich B e h s c h n i t t, Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830—1914, Phil. Diss., Köln 1976.

⁶ Slavko J e ž i ć, Ilirska antologija, Zagreb 1934; Franjo F a n c e v, Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda, Zagreb 1933; Jakša R a v l i ć, Hrvatski narodni preporod. Ilirska knjiga. Zagreb 1965.

uslovljenost programatskih političkih spisa, kao npr. pitanje mađarizacije ili hrvatskih municipipalnih prava, nema mjesta u njegovu vidokrugu.

Takvo se pisanje ne može označiti drukčije nego kao nezналаčko, pa teorija koju autor nudi stoji na slabim (da ne kažemo nikakvim) nogama. Postulat ilirizma on reducira na kulturno jedinstvo jugozapadnih Slavena (pojam prema Rekovčevu »Katekizmu«) obrazlažući to jedinstvo potrebom »priključivanja na prosvijećenu Evropu« (136). Slično stoji i s poglavljem »K problematici 'jugoslavenske ideje« u kojem autor raspravlja o Dositeju Obradoviću, srpsko-bugarskom sporazumu iz 1867, hrvatsko-ugarskoj nagodbi 1868, pa naposljetku čak sarajevskom atentatu 1914. ali ime, npr., Strossmayera u njemu se uopće ne spominje. Isto važi i za poglavlje o Hrvatskoj Seljačkoj Stranci (175—188) za koje je autoru, kao i u slučaju »jugoslavenske ideje«, opet poslužila drugorazredna literatura, a osim toga Novakova antologija i zbirka Ferde Čulinovića »Dokumenti o Jugoslaviji« (Zagreb 1968).

Drugi je dio knjige posvećen suvremenoj povijesti do naših dana. I u tom dijelu, u kojem Jugoslavija igra važnu ulogu, Langeova povijesna analiza je uglavnom površna i pogrešna, dok mu je izvorna osnova preslaba. Političke programe interpretira on imanentno, a ne samo u slučaju Hrvatske i bez poznavanja prilika. Uzimajući u obzir da postojanost teorije ovisi i od osnova provedene analize, to u ovom slučaju ne možemo drukčije nego da posumnjamo u vrijednost ove knjige uopće. Lange je htio više učiniti nego što je mogao, a osim poznavanja jezika nedostaju mu i temeljitost i kritičnost.⁷ Kao izvori služe mu produkti upravo onih spisa koje on želi analizirati. Lange se prihvatio posla koji ne poznaje dovoljno.

Na str. 13 autor piše da je »pokušaj stvaranja teorije, a to znači i uspostavljanje jednoga pojmovno-logičnog reda stvari koje omogućava da se upravo o tim stvarima lakše komunicira, slično pravljenju kolačića: između pojedinih oblika koji se dobiju upotrebom kalupa preostane uvijek nešto tijesta iz kojega se još da štošta napraviti«. Na žalost — Langovo tijesto je pokvareno.

Wolfgang Kessler

REISEN UND REISEBESCHREIBUNGEN IM 13. UND 19. JAHRHUNDERT
ALS QUELLEN DER KULTURBEZIEHUNGSFORSCHUNG, Berlin 1980, 403.

U redakciji mladog zapadnonjemačkog slavista, dobrog poznavaoa i popularizatora hrvatskog jezika i povijesti na njemačkom jezičnom području, dra Wolfganga Kesslera iz Düsseldorfa, izašla je knjiga »Putovanja i putopisi iz 18. i 19. stoljeća kao izvor za proučavanje kulturnih odnosa«. Glavni inicijatori rada na ovoj zanimljivoj knjizi, koja je ponikla iz konferencije što ju je 1978. održao u Salzburgu »Studienkreis für Kulturbeziehungen Mittel- und Osteuropas«, bili su prof. dr Hans Wagner (Salzburg) i prof. dr Herbert Zeman (Beč), a kao izdavači, pored posljednjega, B. I. Krasnobaev i G. Robel. Objavljeni tekstovi potječu od dvadesetak autora iz više evropskih zemalja.

Ova knjiga, zapravo zbornik radova koji bi trebao obuhvatiti više svezaka, dijeli se u četiri temeljna dijela i to: 1. Povijest, sistematika, uvjeti i uvodi, 2. Putovanja i putopisi kao izvor informacija, 3. Putopisi kao literarni fenomen i 4.

⁷ U ovoj radnji ima i dosta tehničkih nedostataka; usp. prikaz Armina Hetzera u *Südost-Forschungen* 39, 1980, 259—264, koji nije ulazio u hrvatsku problematiku, a našao je dosta stvarnih i metodoloških pogrešaka.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva: Savez povijesnih društava Hrvatske,
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretpiate i narudžbe šalžite na adresu: Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb,
Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — rujan, 1982.